

УДК 336.02:339.7

Крайніков І.М.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

У статті визначені теоретичні аспекти зовнішньої фінансової політики держави та механізму взаємодії її головних складових у забезпеченні соціально-економічного розвитку і фінансової безпеки. Наведена класифікація зовнішніх фінансових ресурсів. Обґрунтовано функції та принципи зовнішньої фінансової політики держави.

Ключові слова: *фінансова політика, зовнішня політика, зовнішня фінансова політика, національні фінансові інтереси, фінансова безпека, фінансовий потенціал, зовнішні фінансові ресурси.*

Постановка проблеми. Впродовж багатьох десятиліть в економічній науці йдуть дискусії про необхідність втручання держави в економічні процеси. При цьому багато економістів неодноразово обґрунтовували об'єктивну необхідність участі держави в регулюванні економічних процесів, починаючи з представників інституціоналізму, теорії Дж. М. Кейнса, і, закінчуючи моделями змішаної економіки. В сучасних умовах розвитку світового господарства економічна роль держави залежить не від ступеня втручання в ринковий механізм, а від участі в забезпеченні внутрішніх і зовнішніх умов ефективного функціонування національної економіки. При цьому значний вплив на неї здійснює стрімке зростання фінансових ринків і глобалізація світової економіки.

У зв'язку з цим особливої уваги заслуговує поєднання зовнішньої (міжнародної) функції держави з економічною, тобто створення передумов, необхідних для ефективної економічної діяльності суспільства в умовах глобалізації світової економіки, інтернаціоналізації, транснаціоналізації виробництва і капіталу, інтеграції та інтернаціоналізації господарського життя країни, формування достатнього обсягу фінансових ресурсів для виконання державою своїх функцій, в т. ч. і за рахунок зовнішніх джерел, захист національних фінансових інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності, типів та напрямків фінансової політики, а також впливу її на забезпечення реалізації державою своїх внутрішніх та зовнішніх функцій знайшли своє відображення в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених економістів та політологів. Так, наприклад, питанням фінансової політики значної уваги приділяється в роботах І.Х. Озерова, М.М. Єрмошенко, Л.Л. Лазебника, І.О. Лютого, С.В. Львовчикіна, В.І. Міщенко, В.М. Опаріна, П.І. Юхименко, В.М. Федосова, С.І. Юрія, а також західних вчених С. Фішера, Р. Дорнбуша, К.Р. Макконелла, Е.Дж. Долана, Р.Дж. Кемпбелла тощо.

Питання міжнародних, в т. ч. економічних і фінансових відносин висвітлюються В.П. Гладковим, О.П. Гребельником, О.В. Дзюблюком, Ф.О. Журавкою, Ю.Г. Козаком, В.І. Оспіщевим, О.П. Близнюком, П.Я. Пісним,

Н.С. Рязановою, П.А. Циганковим, В.М. Шуміловим.

Враховуючи вклад зазначених вчених у розвиток теоретичних основ і практичних механізмів реалізації фінансової політики держави, слід зауважити на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних досліджень з урахуванням поточних тенденцій розвитку світової економіки і поглиблення інтеграційних зв'язків національних та світової фінансової системи. З урахуванням того, що переважна більшість економік світу на сьогодні є відкритою, виникає потреба у теоретичному осмисленні впливу міжнародних фінансових потоків, потоків товарів і послуг, ресурсів та доходів на національні економіки, що, в свою чергу вимагає особливої уваги до механізму забезпечення та реалізації зовнішньої фінансової політики держави.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування системи зовнішньої фінансової політики держави та механізму взаємодії її головних складових у забезпеченні соціально-економічного розвитку і фінансової безпеки.

Виклад основного матеріалу. Згідно з поглядами науковців кінця ХІХ – початку ХХ століття обов'язковим суб'єктом політики як відносин виступає держава, а особливістю предмета політики є її імперативний характер, тобто владний, наказовий, такий, що обмежує вибір способів дії, а сам термін «політика» має подвійне значення: по-перше як мистецтво, і по-друге, як управління.

Таке розуміння політики стало предметом дискусії таких вчених як М.І. Боголєпова, М.Х. Бунге, В.І. Гер'є, В. Зомбарта, А.О. Ісаєва, І.І. Кауфмана, І.Х. Озерова, Л.З. Слонимського, І.І. Янжула та ін.

Західні економісти у ХХ столітті істотно розширили сферу використання терміну «політика», надавши йому нового відтінку. Зокрема у 30-х роках Р. Коуз у роботі «Фірма, ринок і право» запропонував поширити об'єкт дослідження в економічній політиці не лише на макро-, а й на мікрорівень. Він вважав, що метою економічної політики на будь-якому рівні є створення такої ситуації, за якої б люди, ухвалюючи рішення щодо своєї діяльності, вибирали такі варіанти, які забезпечують якомога кращі результати для системи в цілому. Склад економічної політики Р. Коуз характеризує вибором таких правових норм, процедур та адміністративних структур, які забезпечать максимізацію цінності виробництва [1].

Функціонування політики розмежовують за різними критеріями (рис. 1), при цьому фінансова політика у складі економічної є одним з головних важелів впливу на соціально-економічний розвиток, оскільки забезпечує можливість реалізації державою своїх внутрішніх та зовнішніх функцій.

На сьогоднішній день немає єдиного тлумачення фінансової політики, дослідники розглядають різні аспекти фінансової політики, в т.ч. як мистецтво управління державними фінансами, як сукупність нормативно-правових актів, інститутів управління фінансовими відносинами в суспільстві для виконання державою своїх функцій, узгоджуючи при цьому інтереси усіх суспільно-політичних і економічних груп з приводу формування і використання державних фінансових ресурсів.

Звертаючись до досліджень вчених-економістів XIX–XX століття І.Х. Озерова, І.І. Янжула, М.І. Боголепова, С.Ю. Вітте та ін., а також сучасних послідовників Б.М. Сабанті та А.Ю. Казака, Е.О. Вознесенського, фінансова політика – це складова частина фінансової науки, специфікою якої є її прикладний характер та імперативні засоби розвитку, є сферою відносин, пов'язаних з імперативним перерозподілом частини вартості чистого продукту суспільства, створенням і використанням на основі цього фондів грошових ресурсів держави та її органів [3].



Рис. 1 Види та класифікація сфер функціонування політики

Джерело: [2].

Виходячи з функцій управління фінансова політика характеризується як теоретично та науково обґрунтована система планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі формування, раціонального розподілу між соціальними групами населення, галузями народного господарства і регіонами країни, і ефективного використання централізованих грошових фондів держави чи її органів з метою вирішення поставлених задач [4].

Значна частина дослідників наголошують на тому, що фінансова політика забезпечує виконання державою своїх функцій. Серед основних завдань фінансової політики, що виносяться на першочерговий план в результаті виконання державою своїх функцій є: розвиток фінансово-кредитної системи та національної економіки, зростання внутрішнього валового продукту й розв'язання економічних проблем держави, забезпечення економічного й соціального розвитку країни, збалансоване зростання фінансових ресурсів у всіх ланках фінансової системи країни, фінансове забезпечення виконання

соціально-економічних програм країни і регіонів, що ставлять за мету зростання рівня і якості життя населення, зростання суспільного багатства, згладжування коливань у кон'юнктурних процесах для досягнення загальноекономічної рівноваги, забезпечення безперервності відтворювального процесу і насамперед відтворення продуктивних сил, підвищення добробуту всіх членів суспільства [5].

Тут варто зазначити, що до функцій держави відносяться не тільки заходи, спрямовані на досягнення стратегічних цілей (забезпечення соціально-економічного розвитку, економічної незалежності, платоспроможності держави), але й тактичних (забезпечення макроекономічної збалансованості, досягнення бюджетного профіциту, оптимізацію обсягу державного боргу, організацію фінансового контролю, розроблення і затвердження стабільного фінансового законодавства).

В свою чергу деякі економісти розглядають фінансову політику, як синтетичну економічну категорію, яка ґрунтується на об'єктивних і суб'єктивних засадах, базується на економічних відносинах, які в свою чергу мають суспільну, техніко-технологічну та організаційні сторони [3].

Таким чином, узагальнюючи підходи вітчизняних та зарубіжних вчених, можна зробити висновок, що фінансова політика держави – складова частина фінансової науки, частина (підсистема) її економічної політики, імперативна, науково обґрунтована система планування, організації, регулювання й контролю фінансових відносин у процесі формування, раціонального розподілу між соціальними групами населення, галузями народного господарства і регіонами країни, і ефективного використання фінансових ресурсів держави з метою виконання державою своїх функцій.

З урахуванням поточних тенденцій світової економіки успішна реалізація фінансової політики значною мірою залежить від зовнішніх умов та зовнішньоекономічних зв'язків, на які, в свою чергу, впливає зовнішня політика держави. Зовнішню, а отже і зовнішню фінансову політику тієї або іншої держави неможливо розглядати ізольовано від системи міжнародних відносин, в яку ця держава входить і яка в певних межах детермінує її зовнішню політику, при цьому в теорії міжнародних відносин визначальною щодо зовнішньої політики держав є категорія «національний (державний) інтерес».

Національні фінансові інтереси охоплюють проблеми оптимального забезпечення фінансовими ресурсами потреб економіки, незалежності держави в міжнародних фінансових відносинах, фінансової безпеки від зовнішніх загроз, мінімізації впливу світових фінансових криз, максимізації добробуту населення держави, захисту її фінансово-економічних позицій у відносинах з іншими державами, збереження і розширення її впливу в світовій фінансовій політиці [7]. Реалізуючи національні фінансові інтереси, кожна держава намагається забезпечити власну фінансову безпеку [8].

Проте зростання безпеки однієї з держав може розглядатися як небезпека для іншої і викликати з її боку відповідні дії. Звідси дослідники визначають міжнародні відносини, в т.ч. і фінансово-економічні, як сферу зіткнень,

конфліктів і примирень національних інтересів різних держав. А отже, виходячи з цього національні фінансові інтереси забезпечуються фінансовою силою, яка в свою чергу залежить від фінансового потенціалу країни. До показників фінансового потенціалу країни можна віднести ефективність використання фінансових ресурсів, стан фінансово-кредитної системи країни, ступінь інтегрованості національного фінансового ринку у світове фінансове середовище.

Слід зазначити, що національні інтереси, в т.ч. і фінансові, реалізуються в зовнішньополітичному курсі держави, у політиці її уряду, який визначає конкретні цілі щодо інших держав і шляхи їх досягнення.

Зважаючи на те, що фінансова політика є важливим засобом реалізації політики держави в будь-якій сфері суспільної діяльності, відповідно зовнішня фінансова політика є засобом реалізації зовнішньої політики держави. Так, фінансування міжнародної діяльності передбачає утримання посольств, місій, представництв, консульств за кордоном, участь в роботі міжнародних організацій, фондів, союзів тощо, здійснення міжнародного співробітництва, підтримка міжнародних культурних, наукових, інформаційних та інших зв'язків (рис. 2).

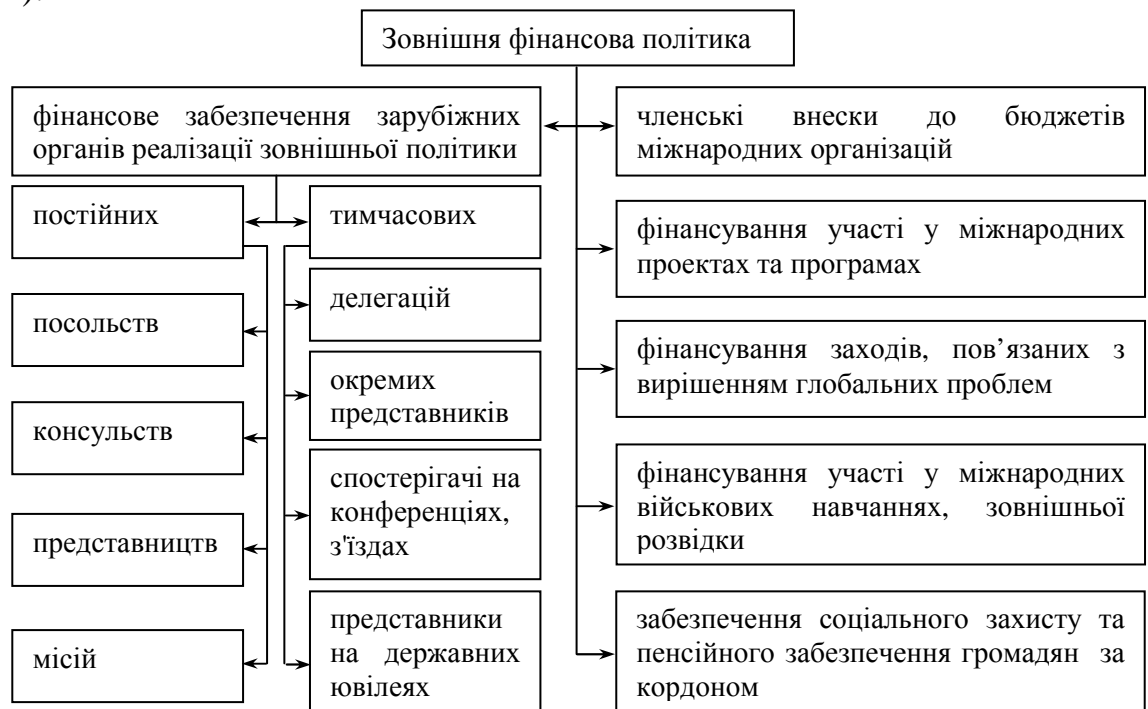


Рис. 2. Зовнішня фінансова політика як засіб реалізації зовнішньої політики держави

Джерело: складено автором на основі даних [2, 8, 9].

З іншого боку, оскільки міжнародні фінансові відносини знаходять своє практичне вираження в переміщенні фінансових ресурсів через державні кордони країн, то зовнішню фінансову політику держави можна охарактеризувати як комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень, спрямованих на розвиток і регулювання фінансово-кредитних відносин з іншими країнами, що передбачає

мобілізацію «зовнішніх» фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і ефективне використання суб'єктами господарювання даної країни, забезпечуючи при цьому реалізацію економічного потенціалу держави, національних фінансових інтересів і фінансової безпеки, макроекономічну і зовнішньоекономічну стабільність.

На сьогоднішній день не склалося єдиного підходу до класифікації «зовнішніх» фінансових ресурсів, але, очевидно, що мова йде про зовнішні джерела їх утворення. До найголовніших з них UNCTAD, О.Г. Білорус, Н.М.Гончарова, відносять міжнародні кредити, прямі та портфельні іноземні інвестиції, які відображаються у міжнародній інвестиційній позиції країни, а також міжнародна технічна допомога, допомога розвитку і приватні грошові перекази, які відображаються у складі поточного рахунку платіжного балансу [9, 10].

Безпосередньо держава забезпечує реалізацію фінансової політики, в першу чергу, через державний та місцевий бюджети, а, відповідно, ті фінансові ресурси, що мобілізуються у вигляді податкових та неподаткових надходжень, залучаються для фінансування дефіцитів бюджетів за результатами зовнішньоекономічної діяльності, є зовнішніми. Окрім того, держава здійснює прямий вплив на залучення «зовнішніх» фінансових ресурсів підприємств державного сектору, міжнародної технічної допомоги та допомоги розвитку, сприяє надходженню ресурсів від торгівлі вільними квотами встановленої кількості викидів парникових газів, передбаченого статтею 17 Кіотського протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних націй про зміну клімату.

Зовнішні фінансові ресурси надходять в економіку країни на поворотній (кредити, прямі та портфельні інвестиції), безповоротній (надходження до бюджетів, міжнародна технічна допомога, приватні грошові перекази) основах, а також можуть не пересікати державний кордон у випадку надання міжнародної технічної допомоги у вигляді певних послуг за межами державного кордону або мобілізація бюджетних ресурсів від резидентів та нерезидентів в межах країни за результатами зовнішньоекономічної діяльності (рис. 3).

Що стосується функцій зовнішньої фінансової політики, то вони впливають, в першу чергу, із задач зовнішньої та зовнішньоекономічної політики. Проведений аналіз дозволяє виділити соціально-економічну, охоронну, інформаційно-представницьку або організаційно-переговорну, регулюючу та інтеграційну функції [8].

Слід зазначити, що сукупність заходів щодо мобілізації і розподілу фінансових ресурсів за результатами зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання і зовнішньої політики реалізується у фіскальній, розподільчій, стимулюючій і контрольній функціях фінансової політики.

У свою чергу зовнішня фінансова політика реалізується відповідно до принципів законності, публічності, гласності, плановості, наукової обґрунтованості, цільової спрямованості і системного підходу (рис. 4).

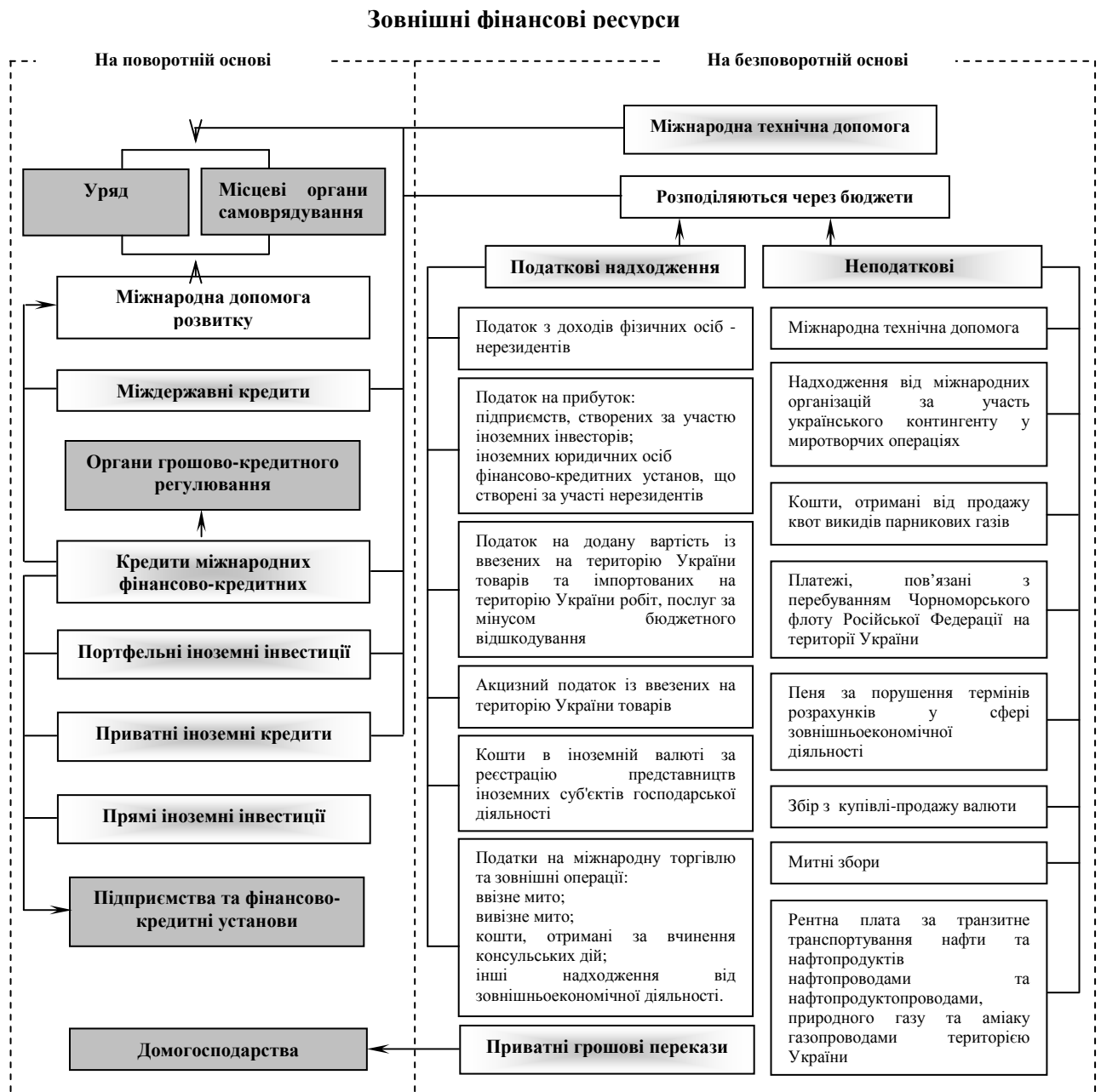


Рис. 3. «Зовнішні» фінансові ресурси, що надходять в економіку країни і на які здійснює вплив держава

Джерело: складено автором на основі даних [9, 10, 12, 222].

Реалізація зовнішньої фінансової політики залежить від ступеня відкритості та інтегрованості національної економіки у світове господарство, рівня фінансово-економічних взаємовідносини з іншими державами щодо матеріальних, фінансових та інших ресурсів, експортного потенціалу, членства держави у міжнародних фінансово-кредитних установах, міжнародної валютної системи та інших чинників.

Слід зазначити, що міжнародний фактор завжди відігравав важливу роль у внутрішньополітичних і внутрішньоекономічних процесах, а отже стратегічні і тактичні цілі внутрішньої та зовнішньої фінансової політики тісно пов'язані.

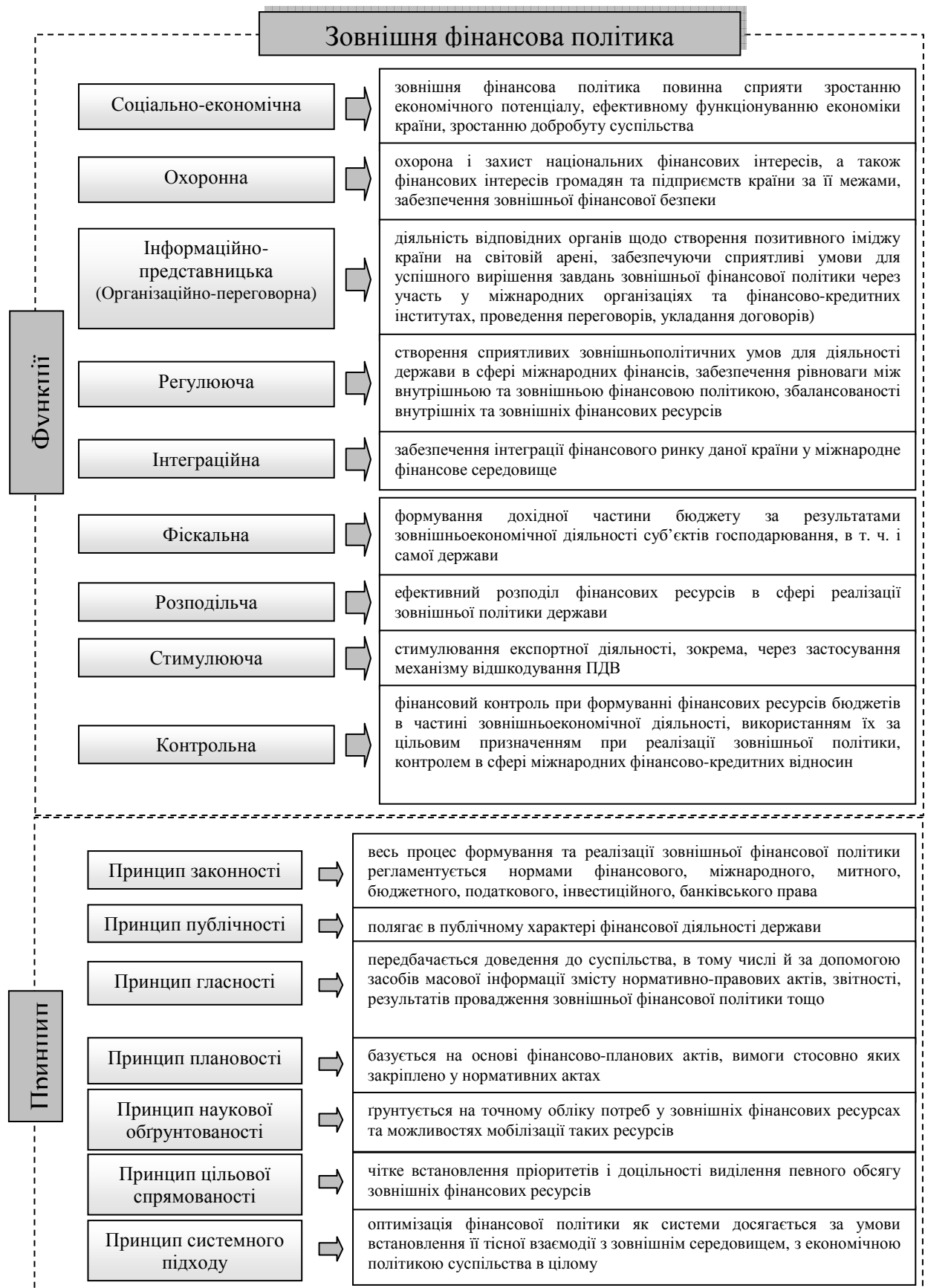


Рис. 4. Принципи та функції зовнішньої фінансової політики

Джерело: складено автором на основі даних [1, 2, 5, 8, 222].



Рис. 5. Структурно-логічна схема фінансової політики держави

Джерело: складено автором на основі даних [1, 3, 4, 5, 8, 12].

Таким чином, внутрішні та зовнішні функції держави взаємопов'язані, а відповідно, не можна не відзначити взаємозв'язок між внутрішньою та зовнішньою фінансовою політикою держави, що обумовлено такими чинниками, як єдина база і кінцева мета, єдиний суб'єкт і т.і. (рис. 5).

Реальне співвідношення зовнішньої та внутрішньої фінансової політики, напевно, більшою мірою залежить від конкретних обставин, адже будь-які значущі події у внутрішньоекономічному житті тієї або іншої країни негайно відображаються на її міжнародному становищі [8]. З іншого боку в останній час інше бачення зовнішньоекономічних функцій держави все більше вимагає відповідної кореляції внутрішньої фінансової політики залежно від зовнішніх завдань, з якими стикається міжнародне співтовариство в цілому і виробляє спільними зусиллями шляхи їх вирішення.

Певним чином зовнішня фінансова політика опосередковує внутрішню та міжнародну фінансову політику, забезпечуючи взаємозв'язок національної економіки із міжнародним фінансовим середовищем. Переплітаючись у тісному взаємозв'язку успішна зовнішня та міжнародна фінансова політика сприяє загальному розвитку національної економіки, і навпаки – неефективні дії в сфері міжнародних фінансів уповільнюють розвиток національної економіки [10, 12].

Слід зазначити, що зовнішня і міжнародна фінансова політика пов'язані між собою спільним механізмом реалізації, єдиними методами, інструментами і важелями, що знаходяться у тісному взаємозв'язку. При цьому використання окремих методів, інструментів і важелів фінансового механізму залежить від мети і завдань зовнішньої фінансової політики, фінансового потенціалу, кон'юнктури світових фінансових ринків.

Висновки. Зважаючи на те, що будь-яка національна економіка в тому або іншому ступені залежить від певного елементу світового ринку та міжнародних фінансово-економічних відносинах, особливого значення набуває зовнішня фінансова політика держави. За результатами проведеного аналізу щодо політичної спрямованості фінансової політики нами було виявлено відсутність узгоджених поглядів науковців щодо внутрішньої та зовнішньої фінансової політики у їх взаємозв'язку та взаємовпливі на забезпечення реалізації загальноекономічної політики держави в цілому. Виходячи із досліджень провідних фахівців у сфері фінансової політики та міжнародних відносин нами було представлено зовнішню фінансову політику як комплекс дій і заходів, що здійснюються державою в межах наданих їй функцій та повноважень, спрямованих на розвиток і регулювання фінансово-кредитних відносин з іншими країнами, що передбачає мобілізацію «зовнішніх» фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і ефективне використання суб'єктами господарювання даної країни, забезпечуючи при цьому реалізацію економічного потенціалу держави, національних фінансових інтересів і фінансової безпеки, макроекономічну і зовнішньоекономічну стабільність. Водночас стратегічні і тактичні цілі внутрішньої та зовнішньої фінансової політики є тісно взаємопов'язаними, при цьому реальне співвідношення зовнішньої та внутрішньої фінансової політики більшою мірою залежить від

конкретних обставин, фінансово-економічної ситуації в країні, ступені відкритості економіки країни та її інтегрованості у світове фінансове середовище, а отже внутрішня фінансова політика є визначальною для зовнішньої фінансової політики держави, перебуваючи водночас під впливом останньої.

Список використаних джерел

1. Юхименко П.І. Сучасні тенденції та стратегія фінансової політики України / П.І. Юхименко // Фінанси України. – 2005. – № 10. – С. 101–111.
2. Політологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенька. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 528 с.
3. Лазебник Л.Л. Щодо теорії фінансової політики: дослідження в координатах організаційно-економічних відносин / Л.Л. Лазебник // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9. – С.51–65.
4. Лазебник Л.Л. Сутність та компоненти фінансової політики / Л.Л. Лазебник // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 66–73.
5. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін; ред. В.М. Федосов; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
6. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В.В. Зимовець; Нац. академія наук України, Ін-т економіки та прогнозування. – К.: Київ, 2010. – 356 с.
7. Єрмошенко М.М. Національні економічні інтереси: реалізація і захист / М.М. Єрмошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 1. – С. 18–25.
8. Цыганков П.А. Международные отношения: учебное пособие / П.А. Цыганков. – М.: Новая школа, 1996. – 320 с.
9. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с.
10. Гончарова Н.М. Вплив іноземного фінансування на розвиток країн з транзитивною економікою: дис. канд. екон. наук: 08.05.01 / Н.М. Гончарова. – Київ, 2006. – 265 с.
11. Лютий І.О. Вплив держави на ринок фінансового капіталу України / І.О. Лютий, Н.В. Дрозд // Фінанси України. – 2010. – № 8. – С. 63–73.
12. Оспіщев В.І. Міжнародні фінанси: навчальний посібник / В.І. Оспіщев, О.П. Близнюк, В.В. Кривошей. – К.: Знання, 2006. – 335 с.

Подано до редакції 07 квітня 2012 року

Крайніков І.Н.

Теоретические основы формирования и реализации внешней финансовой политики государства

В статье определены теоретические аспекты внешней финансовой

политики государства и механизма взаимодействия ее главных составляющих в обеспечении социально-экономического развития и финансовой безопасности. Представлена классификация внешних финансовых ресурсов. Обоснованы функции и принципы внешней финансовой политики государства.

Ключевые слова: *финансовая политика, внешняя политика, внешняя финансовая политика, национальные финансовые интересы, финансовая безопасность, финансовый потенциал, внешние финансовые ресурсы.*

Krainikov I.M.

The theoretical aspects of the state foreign financial policy

The theoretical aspects of the state foreign financial policy and the interaction mechanism of its main components in providing socio-economic development and financial security are determined in the article. The classification of external financial resources is represented. Functions and principles of foreign financial policy of the state are grounded.

Key words: *financial policy, external policy, external financial policy, national financial interests, financial security, financial potential, external financial resources.*

Крайніков Ігор Миколайович – викладач, асистент кафедри фінансів ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України».